

Afetlerin Toplumsal Boyutu ve Deprem Çıkmazı Üzerine Bir Derleme

B. Ceylan¹, F. Demir², A. Ceyran³, N. Kanıbir⁴, H. C. Sezen⁵, R. Gökcan⁶, A. A. Ördek⁷, S. B. Çılgın⁸,
E. Çılgın⁹, Y. Konca¹⁰

Öz

Afetler konusunda Türkiye’yi başta depremler olmak üzere özellikle kıyı kesimlerinde seller, kış aylarında fırtınalar ve doğu bölgelerinde de çığ düşmesi gibi birçok afet türleri olumsuz olarak etkilemektedir. Yerleşim yerlerinde afetlerden, özellikle de depremlerden sonra hissedilen en büyük etkiler, doğal ve yapay çevrede oluşan yıkım ya da belirli ölçekte oluşan hasarlardır. Depremler yaşandıktan sonra evler, işletmeler, fabrikalar, bütün kamu binaları, müzeler ve tarihi yapılar hasar görebilir veya tamamen yıkılabilir. Yıkıma uğrayan yapılarla beraber insanların sağlıklı bir şekilde yaşayabilmesi için hayati derecede öneme sahip olan özellikle alt yapı; havayolları, demiryolları, denizyolları ve karayolları ile internet ve iletişim ağı, elektrik şebekeleri, temiz ve kirli su şebekeleri, doğal gaz boru hatları vb. de hasar görerek kullanılmaz hale gelmektedir. Bahsedilen bütün bu durumların sonucunda insanların hayat rutinleri ya bozulur ya da tamamen durma noktasına gelir. Son yaşanan Maraş depreminde de bu durumun gerçekleşmesine bütün dünya şahit olmuştur. Bu yıkılmaların ve bahsedilen kesintilerin seviyesi, gerçekleşen depremin yıkıcılığına ve toplum olarak depremin zararlarını azaltmak için yapılan hazırlıkların yeterliliğine göre farklılık göstermektedir. Şiddeti ve yıkıcılığı yüksek olan depremlerden sonra ortaya çıkan maddi ve manevi kayıpların giderilmesi ve tekrar normal yaşama dönülebilmesi oldukça uzun sürebilmektedir. Türkiye topraklarının büyük bir kısmının özellikle birinci ikinci derece deprem bölgesinde olması, topraklarımız üzerinde ulusal ve uluslararası öneme sahip olan sanayi kuruluşlarının var olması ve ülke nüfusunun büyük bir bölümünün deprem bölgesinde yaşaması deprem tehlikesinin ciddiyetini daha da önemli kılmaktadır. Geçmiş dönemlerde yaşanan depremlerden dersler çıkararak, gerçekleşmesi muhtemel depremlere karşı önlem alınarak yaşanacak olumsuzlukların azaltılabilmesi mümkündür. Bunun için mutlaka depremlerden önce, toplumların deprem hakkında eğitilerek bilinçlendirilmesi, yerleşim yerlerinde ve binalarda depreme dayanıklı yapıların inşa edilmesi, deprem öncesinde, anında ve sonrasında öncelikli yapılacakların planlanarak gerektiğinde uygulanması yapılacak en önemli hazırlıklardır. Bu makalenin amacı da, depremin bütün risklerini ortaya koyarak toplum olarak deprem bilincinin oluşturulması, depremin görünen ve görünmeyen zararlarının arkasındaki nedenleri ortaya çıkararak, ülke olarak deprem öncesinde, anında ve sonrasında yapılacakları irdelemektir.

Anahtar Kelimeler: Maraş depremi, depremin zararları, toplum ve deprem, deprem ve cinsiyet

¹ Bilal Ceylan:	MEB,	bilalim0842@hotmail.com	ORCID: 0000 0002 1888 7450
² Ferhat Demir:	MEB,	frhtdemir01@gmail.com	ORCID: 0009-0003-3244-9750
³ Ahmet Ceyran:	MEB,	ahmetceyran1978@gmail.com	ORCID: 0000-0009-1932-0846
⁴ Nazlı Kanıbir:	MEB,	nazlikanıbir06@hotmail.com	ORCID: 0009-0006-8600-5129
⁵ Hülya Canan Sezen:	MEB,	hulyaackarahan@gmail.com	ORCID: 0009-0003-3695-4404
⁶ Racı Gökcan:	MEB,	umut_raci@hotmail.com	ORCID: 0009-0004-4785-1221
⁷ Aziz Anıl Ördek:	MEB,	azizanilordek@gmail.com	ORCID: 0009-0005-7525-697X
⁸ Sibel Başyigit Çılgın:	MEB,	sibelbasyigit87@gmail.com	ORCID: 0009-0005-6767-5939
⁹ Erdi Çılgın:	MEB,	erdicilgin333@gmail.com	ORCID: 0009-0007-8020-6250
¹⁰ Yakup Konca:	MEB,	yakupkonca24@hotmail.com	ORCID:0009-0003-2512-1212

On the Social Dimension of Disasters and the Earthquake Dilemma A Compilation

Abstract

In terms of disasters, many types of disasters such as earthquakes in particular, floods in coastal areas, storms in winter and avalanches in the eastern regions negatively affect our country. The biggest visible effects in settlements after disasters, especially earthquakes, are the destruction that occurs in the natural and artificial environment or the damage that occurs on a certain scale. After earthquakes, houses, businesses, factories, all public buildings, museums and historical artifacts can be damaged or completely destroyed. Especially the infrastructure, which is of vital importance for people to live in a healthy way together with the destroyed structures; airlines, railways, seaways and highways, internet and communication network, electricity networks, clean and dirty water networks, natural gas pipelines, etc. It is damaged and becomes unusable. As a result of all these situations, people's life routines either deteriorate or come to a complete standstill. The whole world witnessed the realization of this situation in the last Maraş earthquake. The level of these collapses and said cuts; It differs according to the destructiveness of the earthquake and the adequacy of the preparations made as a society to reduce the damage of the earthquake. It may take a long time to recover the material and moral losses that occur after earthquakes with high severity and destructiveness and to return to normal life again. The fact that a large part of our country's lands are located in the first degree earthquake zone, the existence of industrial establishments of national and international importance on our lands, and the fact that a large part of the country's population lives in the earthquake zone makes the severity of the earthquake hazard even more important. It is possible to reduce the negativities to be experienced by taking precautions against possible earthquakes by learning lessons from the earthquakes experienced in the past periods. For this, the most important preparations that must be made are to raise awareness of the societies by educating them about earthquakes, to construct earthquake-resistant structures in settlements and buildings, and to plan the priorities before, during and after the earthquake. The aim of this article is to reveal the risks of the earthquake as a whole, to raise awareness of the earthquake as a society, to reveal the reasons behind the visible and invisible damages of the earthquake, and to examine what to do as a country before, during and after the earthquake.

Key Words: Damages of earthquake, society and earthquake, earthquake and gender

Makale Geçmişi	Geliş: 04.05.2023	Kabul:11.06.2023	Yayın:30.06.2023
Makale Türü	Derleme Makalesi		
Önerilen Atf	Ceylan, B., Demir, F., Ceyran, A., Kanıbir, N., Sezen, H. C., Gökcan, R., Ördek, A. A., Çılgın, S. B., Çılgın, E. & Konca, Y. (2023). Afetlerin Toplumsal Boyutu ve Deprem Çıkmazı Üzerine Bir Derleme. <i>Uluslararası Sosyal Bilimlerde Mükemmellik Arayışı Dergisi (USMAD)</i> , 3 (1), ss. 20-35		

Giriş

İnsanlık tarihi boyunca afetler, insanla ilgili her şeye ve doğal çevreye büyük ve telafisi zor zararlar vermiştir ve vermeye devam etmektedir. Dünyanın var olmasından beri doğal afetlerin yıkıcılığı insanlığın her evresinde kendisini hissettirerek, hemen hemen her yıl milyonlarca insan ve insanla ilişkisi olan her canlıyı maddi ve manevi anlamda olumsuz olarak etkilemektedir. Bahsedilen can ve mal kayıplarıyla birlikte; afetlerden sonra ortaya çıkan hasarlarla birlikte doğal afet yaşayan ülkeler ve ülke yönetimleri milyarlarca dolarlık ekonomik kayıpları telafi etmek zorunda kalmaktadır (Ergünay, 1996; Erkoç, 2001; Güner, 2006). Doğal afetlerin genel bir tanımını yapmak gerekirse, insan ve insanla ilgili olan bütün canlıları fiziksel, ekonomik ve sosyal olarak olumsuz etkileyen, yaşamın rutin akışını sekteye uğratarak insanla ilgili bütün etkinlikleri kısmen ya da tamamen durduran ne zaman olacağı önceden tahmin edilemeyen yıkıcı doğa olaylarıdır (Turan ve Kartal, 2011). Karaca (2007) ise doğal afetin tanımını gezegenimizin kendi iç dinamikleri ile ortaya çıkan, insanoğlunun tamamen iradesinin dışında gerçekleşerek, insanı ve insanla ilgili bütün faaliyetleri olumsuz olarak kökten

etkileyerek insanlarda ve çevrede kalıcı değişimler meydana getiren doğa olayları süreci olarak tanımlamaktadır.

Dünyanın oluşumundan bu yana insanoğlunun karşılaştığı doğal afet olarak tanımlanan doğa olayları, alanın uzmanları tarafından yapılan araştırmaların sonuçlarına göre yeryüzünün, ekolojik dengesini oluşturmada ve canlı yaşamının sürdürülebilirliği açısından mutlaka olması gereken yapıcı kuvvetler olarak tanımlanmaktadır (Demirci ve Karakuyu, 2008). Doğal afetler olarak tanımlanan deprem, sel volkanik patlama, fırtına, çığ, tsunami gibi kuvvetlerin ve insanoğlunu en derinden etkileyen depremin, insanlığı en çok tehdit eden insanlık tarihinin karşılaştığı maddi ve manevi kayıplarda dâhil olmak üzere büyük afetler olarak bilinmektedirler.

Türkiye ise yeryüzü şekilleri ve topografik özellikleri ile iklim çeşitliliğinden dolayı farklı doğal afetlerin yoğun etkisine maruz kalarak afetler konusunda oldukça dezavantajlı bir ülke konumundadır. Yeryüzünün yıkım gücü yüksek fay hatlarının üzerinde bulunan Türkiye her an büyük ve yıkıcı deprem riski yaşamaktadır. Bununla beraber, deprem riski açısından Türkiye topraklarının %96'sının farklı risklerde deprem tehlikesine sahip olduğu nüfusunun ise %98'inin bu riskli bölgelerde yaşadığı bilinmektedir (Başbüyük, 2004).

Dünyanın deprem açısından en aktif bölgelerinden sayılan olan Alp-Himalaya zonu Türkiye'yi de depremler konusunda etkilemektedir. Türkiye neredeyse dört bir taraftan deprem plakaları ile çevrilmiş durumdadır bu plakalar; güneyde Afrika, güneydoğuda Arabistan ve kuzeyde Avrasya plakalarıdır. Bu plakalardan en aktif ve Türkiye'yi en çok etkileyen Afrika ve Arabistan plakalarının kuzey yönündeki sergilemiş oldukları hareketi, Türkiye'nin kuzeyinde bulunan ve sabit olduğu varsayılan Avrasya plakasına göre gördüğü baskıya bağlı olarak batıya doğru hareket etmektedir. Anadolu tarihi boyunca yaşanan depremlerde, büyük şiddetlerle maddi ve manevi kayıplara uğrayan Türkiye'de yaşanan depremlerin asıl nedeninin bu hareketler olduğu bilinmektedir (Efe ve Demirci, 2001; Levy ve Salvari, 2000).

Deprem konusunda büyük risk altında olan ve Türkiye'nin en doğusunda bulunan Van ilinin büyük bir bölümü, birinci ve ikinci derece deprem riski altında bulunarak tarihsel süreçte birçok kez bu yıkıcılığa maruz kalmıştır. Van ilimiz, 1903, 1940, 1941, 1945, 1946, 1972, 1976, 1977 yıllarında meydana gelen yıkıcılığı yüksek olan depremlere maruz kalarak maddi ve manevi büyük zararlar görmüştür. Van merkezli 2011 yılının Ekim ayında meydana gelen 7,2 şiddetindeki deprem çevre illerle birlikte ülkenin doğusu ve güneydoğusunu da olumsuz anlamda etkilemiştir. Yaşanan bu yıkıcı depremin hasarları daha onarılmamışken 2011 yılı Kasımında 5,6 şiddetinde ikinci bir depremle bir hasar daha almıştır (Orta Doğu Teknik Üniversitesi, 2011).

Depremlerin gerçekleştiği bölgelerde yapısal, sosyo-ekonomik, sosyo-kültürel, demografik ve psikolojik boyutlarıyla da toplumsal hayata büyük oranda onarılması güç zararlar verdiği bilinen gerçeklerdir. Yaşanan yıkıcı depremlerde ülkede yaşayan bütün insanların olumsuz etkilenmesi söz konusu iken en çok da öğrenciler ve gençlerin olumsuz etkilendiğini söylemek mümkündür. Evlerinden, okullarından, arkadaşlarından, oyunlarından ve oyun alanlarından aniden ve korkuyla ayrı kalan, bu grupların depremden etkilenme, depremi algılama ve depremle başa çıkma şekilleri yetişkin bireylere farklılık göstermektedir. Bunun sonucu olarak depremin değişime uğrattığı beklenti ve roller, depremin yarattığı travmanın ortaya çıkardığı sorumluluklar deprem ile eğitim arasında ilişki kurulabilecek büyük bir alan ortaya çıkarmaktadır (Tuna, vd. 2012).

Yöntem

Araştırma nitel araştırma olarak tasarlanmıştır. Araştırma verileri doküman analizi tekniği ile toplanmış ve analiz edilmiştir. Gerekli hallerde doğrudan alıntılarla desteklenerek bulgular halinde sunulmuştur. Yıldırım ve Şimşek'in (2006) nitel araştırmalara yönelik olarak açıklamasına göre, araştırılmak istenen olgu ve konular hakkında bilgiler bulunan bütün yazılı ve görsel materyallerin analizi edilmesine olanak sağlayan doküman incelemesi, nitel olarak tasarlanan bu tür araştırmalarda tek başına da kullanılabilir. Bununla birlikte, Kıral (2020) doküman analizini bir nitel veri

analiz yöntemi olarak ele alırken, O’Leary (2017) bir veri toplama tekniği ve aynı zamanda dolaylı bir veri analiz yöntemi olarak doküman analizi üzerinde durmuştur. Yapılan bu çalışmada da doküman inceleme yönteminin seçilme nedeni, yöntem olarak araştırmanın amacına uygunluğu ve yazılı materyal kapsamında değerlendirilecek olan ders kitaplarını incelemeye uygun olmasıdır.

Doküman analizi yöntemi, basılı, elektronik ve görsel belgelerin içeriğini bilimsel olarak analiz edilip ve değerlendirmeye olanak sağlayan için nitel bir araştırma yöntemidir. Dokümanların, nitel olarak tasarlanan çalışmalarda etkili olarak diğer veri toplama yöntemleriyle de birlikte kullanılarak “verinin çeşitlendirilmesine” ve araştırmacılar tarafından titizlikle yapılan çalışmaların geçerlik ve güvenilirliğine de katkı sunacaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2006).

Afet ile İlgili Genel Tanımlar

Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı’nın (AFAD) tanımlamasına göre afet; toplumun belli bir bölümüne ya da toplumun tamamına fiziksel, ekonomik ve sosyal kayıplar verdiren, insanoğlunun rutin günlük yaşantısını ve faaliyetlerini kısmen ya da tamamen durduran veya aksatan, afetlerden etkilenen toplumun üstesinden gelemeyecek derecede yüksek olan doğa, teknoloji veya insan kaynaklı olaylardır (AFAD, 2014). Doğa ya da insan kaynaklı afetlerin son yıllarda toplumsal bağlam içerisinde daha fazla tanımlanmaktadır. Afetlerin genel tanımını Birleşmiş Milletler ise şu şekilde yapmaktadır: Afetlerden etkilenen toplumların kendi imkânlarını kullanarak başa çıkamayacakları, insani, maddi ve çevresel kayıplarla birlikte afete uğrayan toplumun rutin hayat akışını ciddi olarak durduran durum olarak tanımlamaktadır (Yalçın 2020). Can’ın (2020) tanımlamasına göre afet, belli bir topluluğun yaşadığı bölgede birdenbire ya da zamana yayılarak gerçekleşen, gerek doğanın etkisiyle gerek de insanoğlunun etkisiyle oluşan; fiziksel, ekonomik, sosyal ve psikolojik açıdan ağır yıkımlara ve kayıplara yol açan ve sonucu itibari ile büyük toplumsal sonuçlar doğuran sosyal bir olgudur.

Afetlerle ilişkilendirilen çok çeşitli kavramlar bulunmaktadır. Bahsedilen bu kavramlardan ilki olan risk kavramı, afetlerin gerçekleşmesinden önce, olası afetlerin olma ihtimalinin öngörülmesi ve bu afetlerin ortaya çıkaracağı risk durumlarının tamamını ifade etmektedir. Afetlerin gerçekleştiği anda afetten etkilenen herkes tarafından ortaya konan karmaşanın, karışıklığın, kesintinin veya yaşanan anormal durumların tamamı ise kriz kavramı ile ifade edilmektedir (Can, 2020).

Toplumsal Olarak Deprem Etkileri

Bir doğal afet çeşidi olan depremle birlikte; su taşkınları, sel baskınları, fırtınalar, heyelan ve volkan patlamalarından kaynaklanan değişim ve dönüşümlerden kaynaklı olarak toplumsal yaşam olumsuz anlamda etkilenebilmektedir. Bu durumda ortaya çıkan temel sorunun bahsedilen doğal afetlerin insanoğlu tarafından önceden tahmin edilememesi gerçeği değil, gerçekleşmesi muhtemel olan doğa olaylarına karşı ne derece hazırlandığıdır.

Depremlerin ortaya koyduğu şiddet ise, gerçekleşen depremlerin neden olduğu can ve mal kayıpları ile yaralanmalar ve yapılarda oluşan hasarlar gibi ortaya çıkan tahriplerin büyüklüğü ile ölçülmektedir (Nabil ve Anastasia, 2004). Toplumsal açıdan depremlerin etkileri değerlendirildiğinde ise toplumun günlük rutin akışını bozup toplum içindeki düzeni değiştirerek çatışma ortamı yaratıp, hayatın rotasında değişmeyi zorunlu kıldığından toplumsal açıdan derin ve onarılması güç sonuçlara yol açabilmektedir.

Türkiye deprem açısından değerlendirildiğinde, Akdeniz deprem kuşağında yer alarak genel anlamda da birinci derece riskli deprem bölgesinde sayılmaktadır. Türkiye deprem bölgeleri haritası incelenerek değerlendirildiğinde ülke nüfusunun %95’i deprem riski altında yaşayarak durumun ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Toplumsal olarak en temel ihtiyaçların edinilmesinde büyük roller üstlenen Türkiye’nin en önemli organize sanayilerinin %98,3’ü ve toplumun su ihtiyacını karşılayan en önemli barajların %91,6’sı aktif fay hatlarının etkisinde ve öncelikli riskli deprem

bölgelerinin üzerinde bulunmaktadır (Taban, 1979). Türkiye sınırları içerisinde; En yoğun yerleşim bölgeleri olan Marmara, Batı Anadolu, Doğu Anadolu ve Kuzey Anadolu'nun yıkıcı deprem riskli bölgeler olduğu bilinmektedir (Kibici ve Yıldız, 2005).

Afetlerin Sosyolojik Boyutta Değerlendirilmesi

Depremlerle ilgilenen pozitif bilimlerden olan afet sosyolojisini ise afetleri ortaya çıkaran unsurlara, afetlerin önlenmesine ve afetler gerçekleşikten sonraki süreçlerde yetkili kurum ve kuruluşlarla yapılacak çalışmalara yönelik sosyal inceleme ve araştırmaların yapıldığı pozitif sosyal bilim olarak tanımlamak mümkündür. Sosyolojinin bir alt kolu olan afet sosyolojisinin nihai amacı afetlerin sosyal nedenleri ve sosyal etkileri üzerinde durmaktır. Bununla birlikte afetleri nelerin ortaya çıkardığı, afetler yaşandıktan sonra toplumsal olarak nasıl davranıldığı, afetler sonrasında sosyal dayanışmanın nasıl ortaya çıktığı ya da afetler sonrasında ortaya çıkan sosyal çatışmanın nedenlerinin neler olduğu, afetler sonrasında bozulan sosyal düzen ile birlikte ortaya çıkan eşitsizlikler ve diğer sosyal olgular incelenmektedir (Demir, 2010).

İnsanlık tarihi boyunca meydana gelen çoğu doğal afetin insanoğlunun doğa ile çatışmasından kaynaklandığını söylemek mümkündür. İnsanoğlu doğanın yapısına ne kadar fazla müdahale ederse doğa da buna karşılık olarak insanoğlunun yaşamına kast ederek mevcut olan ekonomik ve sosyal yapı bozulmakta, sonrasında telafisi mümkün olmayan maddi ve manevi kayıplara yol açarak, ne zaman gerçekleşeceği bilinmediği için de insanoğlunun yaşamını alt üst etmektedir. İnsanoğlu, yaşadığı yıkıcı depremler sonrasında on binlerce insan ve hayvan ya ölmekte ya da yaralanmaktadır (Demir, 2010). Bununla birlikte yıkıcı depremler yapısal anlamda da binlerce yıkıntı ve tonlarca enkaz bırakarak, canlı yaşamının rutin akışını bozarak kitlesel şoklara yol açan korku, suçluluk, öfke, utanç, umutsuzluk ve çaresizlik gibi duygular yaşatmaktadır. İnsanoğlunun tarihiyle birlikte sürekli iç içe olduğu doğal afetlerin bir kısmı, insanoğlunun yaşamsal faaliyetlerinden kaynaklı olarak insanoğlunun doğaya hükmetme çabasından, diğer kısmı ise doğanın kendi doğal döngüsünün işleyişinden kaynaklanmaktadır (Demir, 2010). Yaşanan afetler ilk bakışta fiziksel olaylarmış gibi algılansa da sonuçları ve etkileri bağlamında aslında toplumsal olaylar olarak değerlendirilmektedirler (Can, 2020). Toplumlar sürekli olarak hızla yeniden oluşturularak ve büyük değişim yaşamalarına rağmen belirli bir yapı ve düzene sahiptirler. Bu nedenle toplumsal bağlamda bahsedilen düzen, değişim ve çatışma konuları sosyoloji biliminin temel konuları arasında yer almaktadır. Doğal afetlere maruz kalan toplumlarda bulunan yerleşik düzen kökten sarsıldığından sosyolojik anlamda büyük önem kazanmaktadır (Kasapoğlu ve Ecevit, 2001).

Dünya'da Afet Sosyolojisi Çalışmaları

Afet sosyolojisinin tarihçesi incelendiğinde bu alanda yapılan ilk çalışmanın, 1920'lerin başında bir afet sosyoloğu olan Prince'in Halifax Limanı'nda 1917'de meydana gelen ve mühimmat dolu iki geminin çarpışarak havaya uçmasının sonuçlarını sosyolojik temellerle incelediği çalışma olduğu görülmektedir. Doktora tezi olarak Columbia üniversitesinde kabul edilen çalışma, "Felaket ve sosyal değişim, Halifax Felaketinin Sosyolojik Araştırması" başlığıyla afet sosyolojisine kaynak olarak yayımlanmaya değer görülmüştür (Küçükcan ve Köse, 2000).

Afet sosyolojisine öncülük eden bu çalışmadan sonra alanla ilgili birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalardan biri olan çalışmayı Pitirim A. Sorokin kaleme alarak 1942 yılında "Afette İnsan ve Toplum: Savaş, Devrim, Kıtık ve Salgının İnsan Zihni, Davranışı, Sosyal Organizasyonu ve Kültürel Hayati üzerindeki etkileri" başlığıyla bu çalışmayı yayınlamıştır. Yayımlandığı dönemde afet sosyolojisi alanında büyük ses getiren bu çalışmayı Sorokin, II. Dünya Savaşı'nın sürdüğü zamanlarda yazarak savaşlarla birlikte ortaya çıkan ve güçlü toplumsal etkilere sahip olan devrim, kıtlık ve salgın gibi felaketleri afet kapsamına alarak bilim dünyasında dikkatleri üzerine çekmeyi başarmıştır (Can, 2020). Sorokin'in Yapmış olduğu bu çalışmasında yaşanan afetler karşısında insanoğlunun duygusal,

zihinsel ve davranışsal olarak ne derece etkilendiklerini ve nasıl dönüştüklerini sorgulamıştır. Ayrıca toplumsal olarak kültürel yaşamın olağanüstü farklılaşmasını bununla birlikte afet sonrası ortaya çıkan olağanüstü sosyal hareketlilik, kitlesel göç, toplumsal kurumlar ve sosyal sivil organizasyonların yeniden şekillenişlerini de ele almıştır (Can, 2020).

Türkiye’de Afet Sosyolojisi Çalışmaları

Afet sosyolojisi alanında yapılan çalışmalar Türkiye açısından değerlendirildiğinde alanla ilgili yapılan çalışmaların özellikle 17 Ağustos 1999 Marmara Depremi sonrasında yoğunlaştığı görülmektedir. Konu ile ilgili olarak yapılan bilimsel çalışmalarda konuların genelde yaşanan deprem sonrasında ortaya çıkan travmaların psikolojik boyutu ve devletin depreme karşı müdahaledeki yeterliliği ile sivil toplum örgütlerinin müdahale kabiliyetlerinin karşılaştırılarak bu durum üzerine yapılan eleştiriler olduğu görülmektedir. Nitekim ülke tarihinin belki de en yıkıcı depremi olarak tarihe geçen 6 Şubat 2023 Maraş depreminde de bu durumun kamuoyunu fazlaca meşgul ettiği dikkatleri çekmiştir. 1999 Marmara Depremi sonucunda yaşanan can ve mal kayıplarından daha fazlası Maraş depreminde yaşanarak ortaya çıkan sonuçlar neticesinde deprem-toplum ilişkiselliği bağlamında sosyolojik araştırmalara daha çok konu olacağı aşikârdır (Gökalp Yılmaz, 2021).

Özellikle Sosyoloji bilimi toplumu derinden etkileyen olaylar üzerinde derinlemesine araştırmalar yapmaktadır. Türkiye’de afet sosyolojisi literatürü, bütün dünya ile birlikte Türkiye’yi de derinden sarsan ve ülke toplumunun davranış biçimini etkileyen iki büyük afetten sonra gelişmeye başlamıştır. Bahsedilen bu afetlerin ilki 1999 yılının 17 Ağustos’unda yaşanan Marmara depremleri ile Aralık 2019’da aniden ortaya çıkarak bütün dünyayı tehdit eden Covid-19 pandemisidir. Türkiye’yi ve toplumumuzu maddi ve manevi yönden büyük zararlara uğratan bu iki afet, devlet kurumlarının müdahalelerindeki yetersizlikler sonucunda bilançoları oldukça ağır olmuştur. Sadece devlet kurumlarının yetersizliği değil bu durum kentleşmelerdeki çarpıklık, kurumların yeterince ve doğru denetlenmemesi, ülkede yaşanan ekonomik kriz, afetlerin yönetimi konusundaki başarısızlıklar ve yaşanan afetlerin sonucuna bağlı olarak ortaya çıkan travmalar bu sonucu doğurmuştur (Can 2020). Sonuç olarak Türkiye bağlamında değerlendirildiğinde afetlere yönelik olarak ortaya çıkan akademik çalışmaların 1999 Marmara depreminden sonra hızlı bir şekilde artış göstermesi, yaşanan afetlerin aynı zamanda “toplumsal bir olay” olması ile alakalıdır. Bununla beraber yapılan bu çalışmaların Türkiye’nin deprem ve afet ülkesi olması gerçeği düşünüldüğünde yeterli olmadığını söylemek oldukça doğru bir tespit olacaktır (Can, 2020).

Alanla ilgili olarak Dinar’da yaşanan 1995 depreminden sonra depremi yaşayan bireylerde ortaya çıkan psikolojik sıkıntılar ve bu sıkıntılarla baş etme yolları ile sosyal destekteki cinsiyet farklılıkları üzerinde bir araştırma yapılarak, depremi yaşayan kadın ve erkeklerin depreme bağlı olarak psikolojik sıkıntı düzeyleriyle ilgili değişkenler incelenmiştir. Dinar’da depremi yaşayan 315 yetişkin bireyle yürütülen ve depremden sonra yaşamsal rutinler üzerine odaklanan çalışmanın verileri alanla ilgili olarak literatüre büyük katkı sağlamıştır. Yapılan araştırmanın çıktılarına göre Dinar depremini yaşayan erkeklere göre kadınların daha fazla sorunlara maruz kaldıkları bununla birlikte kadınların depremi yaşayan erkeklere göre deprem gerçekleşikten itibaren çok daha fazla olumsuz yaşamsal tecrübe yaşadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Yapılan çalışmanın en dikkat çekici sonucu ise depremi yaşayan erkekler için deprem sonrası yaşamsal tecrübelerde problem çözme ve iyimser yaklaşım en çok karşılaşılan baş etme becerisi iken, bu durumun kadınlar da kadercı yaklaşım olarak ortaya çıktığı görülmüştür (Amerikan Psikoloji Derneği, Erişim 2023).

Deprem Sonrası Ortaya Çıkan Toplumsal Cinsiyet Roller

Toplumsal cinsiyet için; bireylere özgü olarak doğuştan gelerek, cinsiyetin tanımından farklı olarak anlamlandırılarak ailenin temeli olan kadın ve erkeğe toplum tarafından verilen ve bireylerin neredeyse hayatları boyunca taşıyacakları toplumsal rol ve statülerdir denilebilir (Soy, 2017).

Toplumsal cinsiyet rollerindeki kavramlar değerlendirildiğinde ataerkillik kavramı için, erkek egemen toplumlarda kadınların baskı altında tutulması, güçsüz bırakılması, erkeklerin tarafında olan sosyal ve politik yapılar, kültürel kurumlar ve erkek lehine olan güçleri ifade etmektedir diyebiliriz (Slattery, 2010). Ataerkil toplumda cinsiyete bağlı rol seçimlerinde kız çocukları genel olarak, yemek yapma, çocuk bakma gibi, ev işlerine özendirilerek, bu rolleri destekleyecek oyunlarla ve oyuncaklarla ödüllendirilmektedir. Ataerkil toplumlarda erkek çocuklarına nazaran kız çocukları yine meslek seçimlerinde daha çok hemşirelik, sekreterlik, öğretmenlik, doktorluk ve memurluk gibi daha çok cinsiyetlerine dayalı annelik rollerini sürdürmelerine hizmet eden mesleklere yönlendirilmektedir. Buna karşılık olarak erkek çocuklar ise daha çok otorite yönü ağır basan, müdürlük, kurum amirliği ve bağımsız işletmelerde yöneticiliğe ve serbest mesleklere yöreklendirip yönlendirilmektedir. Toplumsal cinsiyete bağlı olarak yaşanan bu durumların toplumsal cinsiyet rollerindeki kalıp yargıları ortaya koymaktadır (Köşgeroğlu, 2010).

Ataerkil toplumlar tarafından kabul gören yukarıda bahsedilen kalıp yargıların toplumu oluşturan üyeler tarafından sorgulanmadan kabul edilerek mutlaka uyulması gereken kurallar gibi algılandığı görülmektedir.

Köşgeroğlu'na (2010) göre toplumsal cinsiyete ilişkin kalıp yargılardan bazıları aşağıdaki gibidir.

- Kadınlar güzel, bakımlı, sevecen, çekici, namuslu, yumuşak, kibar ve özverili olmalıdır.
- Kadının yeri kesinlikle evi ve kocasının yanındır.
- Kadınlar erkeklere göre daha duygusal ve anneliklerinden dolayı kutsaldırlar.
- Kadınların sayısal zekâları daha düşüktür.
- Kadınlar, nazik ve zayıf yaradılışa sahip oldukları için korunmaları gerekmektedir.
- Kadınlar ailenin namusudur.
- Erkekler ağlamaz!
- Erkeklerin saldırgan olması doğaları gereğidir ve normal karşılanmalıdır.
- Erkekler zamanı geldiğinde mutlaka para kazanarak ailesinin bakımını üstlenmelidir.
- Erkekler ailesinin namus bekçisidir.

Yukarıda sıralanan ve konu ile ilgili yapılan araştırmalarla ortaya konan durumlar, ataerkil toplumlarda kabul gören kalıp yargılar olup, toplumu oluşturan kadın ve erkek bireyler tarafından genellikle sorgulanmadan kabul edilerek toplumsal cinsiyet kuralları olarak görülmektedirler. Bu durumlar kadınları pasifize ederek toplumsal cinsiyet rollerinde kadın bireylerin söz haklarını elinden alarak mevcut ataerkil sistemin erkek egemenliğinde sürdürülmesini sağlamaktadır. Son yıllarda hızla gelişen feminist hareketlerle beraber zihinsel olarak değişime uğrayan kadınlar birçok hak ve özgürlüklere kavuşsalar da toplumsal cinsiyet ayrımcılığına maruz kalarak, eşitsizliklere evde, iş yerinde, okulda, mahallede ve maalesef afet durumunda da fazlaca maruz kalmaktadırlar (Aktaş, 2013).

Depremlerde Toplumsal Cinsiyet Unsuru

Toplumsal hayatın rutin akışında adaletsizliklere sıkça maruz kalan kadınlar, ataerkil toplumlarda toplumsal cinsiyet rolleri ile doğru orantılı olarak, yaşanan afetlerde de derinleşen eşitsizlikleri maalesef yaşamak zorunda kalmaktadırlar. Türkiye'de yaşanarak büyük maddi ve manevi kayıplara yol açan 1999 Marmara depreminden sonra kadınların iş yükünün arttığı daha çok ekonomik şiddet, psikolojik şiddet ve sosyal şiddete maruz kaldıkları, erkeklerin ise iş bulmak için evlerinden uzaklaşarak kadınların ev sorumluluklarını tek başına aldıkları ve yardımlara ulaşmak için birçok zorluklar yaşadıkları görülmüştür. Ataerkil toplumlarda yaşanan afetlerden sonra yapılan ekonomik yardımların genel olarak aile reisi olarak erkeklere verilmesi nedeniyle toplumsal cinsiyet rollerine

karşı hassasiyetin göz önünde bulundurulmadan yardımların dağıtılması da mağduriyetlerin oluşmasında ana sebep olarak görülmektedir. Toplumsal cinsiyet unsurunun bir diğer ve önemli konusu da, özellikle deprem sonucu ailesini kaybederek yapayalnız kalan kız çocuklarının çok küçük yaşlarda evlendirilmesidir (Değirmenci, 2021). Bununla birlikte kadınların yaşanan deprem sonucu yaşadıkları ekonomik sıkıntılardan dolayı fuhuş yapmaya zorlanarak cinsel şiddet ve ekonomik şiddete maruz kaldıkları gerçeği Mavi Kalem Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Derneğinin Çalıştay'ında deneyimlerin paylaşılması sırasında anlatılmıştır (Değirmenci, 2021).

Kadınlar tarafında durum böyle iken erkeklerin de afetlerdeki rol ve sorumlulukları ise kısaca şöyledir.

- Erkek evin reisidir,
- Erkek ailesini bir arada tutmak zorundadır,
- Erkek ailesini korumalıdır,
- Erkek evinin geçimini sağlamak sorundadır,
- Aile üyelerinin barınma sorumluluğu erkeğin üzerindedir,
- Aile bireylerinin ve evin güvenliğinin sağlanması gibi konular afetler sonrasında da erkekten beklenmektedir.

Yukarıda erkek bireylerin gerçekleştirmesinin beklendiği rol ve sorumluluklar onlar üzerinde büyük toplumsal baskılar yaratarak, özellikle afet zamanlarında yukarıda sıralanan durumları karşılayamayan erkeklerin ciddi sorunlarla karşılaştıkları görülmektedir (Kasapoğlu ve Ecevit 2001). Kasapoğlu ve Ecevit (2001) 1999 Marmara Depreminden sonra depremzede erkekler üzerinde yaptığı çalışma sonucunda, yaşanan depremden sonra erkek bireylerin kendilerinden beklenen toplumsal cinsiyet rollerini yerine getiremedikleri için psikolojik olarak olumsuz davranışlar sergilediklerini, depremzede erkeklerin sigara ve alkol tüketimlerinde ciddi oranda artış olduğunu ortaya çıkarmışlardır.

Çelebi Boz ve Şengün (2017); dünyada, afetlerde kadınların cinsiyet rollerinden kaynaklanan sorunları beş başlık altında toplayarak aşağıda yer verildiği şekilde ifade etmiştir.

1- Toplumsal cinsiyet rollerine bağlı olarak, kadınların yetiştirilme tarzlarından kaynaklanan davranışlarının, yaşamları boyunca edindikleri yetenek ve becerileri ile cesaretli olmaları gibi durumların toplumsal cinsiyet rolüne bağlı olarak dezavantajlı duruma düştükleri ifade edilmektedirler.

2- Yaşanılan depremlerden sonra kadınlar temiz suya ulaşamamalarına bağlı olarak enfeksiyona bağlı hastalıklara erkeklere oranla daha fazla yakalanmaktadır. Kadınların depremden sonra sığınılan yerlerin temizliği ile ilgilenmelerine bağlı olarak temiz veya pis suyu kullanmalarından dolayı, depremlerden sonra barınılan mekânlarda özellikle toplu yaşanan çadır kentlerde cinsiyetlere göre ayrı tuvaletlerin olmayışı, tuvaletlerin ve depremzedelerin banyo yaptıkları yerlerin yeteri kadar temizlenerek uygun hijyenin sağlanamaması, depremlerde kurulan çadır kentlerde özellikle geceleri tuvaletleri kullanmayı zorlaştıran hatta imkânsız kılan aydınlatmadaki yetersizlikler, dışarıdan bakıldığında oldukça önemsizmiş gibi görülerek toplumsal cinsiyete duyarlı bakış açısıyla bakılmadığında salgın hastalıkları oluşturabilecek durumlardır.

3- Yaşanılan depremlerden sonra kadınlar için hızlı ve etkili olarak üreme sağlığı hizmetlerine erişimin zorlukları.

4- Yaşanılan büyük afetlerin, afeti yaşayan bireylerin bütün yaşam alanlarını; koruma, toplumsal dayanışma gibi yaşam normlarından oluşan bütün rutinleri ve yaşamsal sistemleri parçalayarak durdurmasıdır.

5- Yaşanılan kitlesel afet, acil durum ve savaşlarda özellikle çocuk ve kadın ticaretlerinin durdurulmayarak, tam tersine hızla artmasıdır.

Deprem Zararlarını Arttırıcı Nedenler

İnsanoğlunun yaşadığı afetlerin büyüklüğü yaşanan afetin sonucu olarak ortaya çıkan maddi ve manevi kayıplar, yaralanmalar, kalıcı engel durumları, yapılarda ortaya çıkan hasarlar ve afetlerin sebep olduğu toplumsal ve ekonomik kayıpların büyüklüğü ile ölçülebilmektedir (Ergünay, 1999). Doğal bir afet olan depremler, insanlar tarafından inşa edilen binalarla çevrede ve bireylerin içinde yaşadıkları toplumun yapısında herhangi bir bozulma yaratmadıkça maddi ve manevi kayıp ortaya çıkarmadıkça afet olarak kabul edilmemektedir. İnsanoğlunun yaşadığı çevrenin zeminin ve yaşadıkları binaların sağlamlığı ne kadar iyi ise depremler sonucu yaşanacak maddi ve manevi kayıplarda bir o kadar az olacaktır. Son yıllarda Türkiye’de insan yerleşiminin yoğun olduğu kentlerde birçok yıkıcı büyük deprem meydana gelmiştir. Bu depremler sırasıyla 1992 Erzincan, 1995 Dinar, 1998 Ceyhan, 1999 Marmara ve 6 Şubat 2023 Maraş depremleridir. Türkiye’de depremler gerçekleşikten sonra ortaya çıkan, depreme karşı dayanıksız olarak inşa edildiği için yıkımların ve bu yıkımların sonucu olarak maddi, manevi ve sosyal kayıpların oldukça yüksek seviyelerde olması depremle alakalı olarak birçok problemin var olduğu gerçeğini hatırlatmaktadır (Ergünay, 1999). Ülkece yaşanan ve büyük yıkımlarla sonuçlanan depremlerin zararlarının karşılanamayacak kadar büyük olmasının ardında yatan temel sorunları aşağıdaki temel başlıklar altında sıralayabiliriz:

- Yaşanılan depremin fiziksel olarak büyüklüğü,
- Gerçekleşen depremin yoğun yerleşim alanlarına uzaklığı,
- Deprem olan yerleşim yerinin zemin yapısı,
- Depremlerden etkilenen yapıların niteliği,
- Deprem gerçekleşen ülkelerdeki ulusal gelir düzeyi,
- Deprem gerçekleşen ülkelerdeki nüfus artış hızı,
- Deprem konusunda riskli olan ve özellikle birinci ve ikinci derece deprem bölgelerindeki hızlı, denetimsiz kentleşme ve yoğun sanayileşme,
- Deprem gerçekleşen ülkelerin okur-yazarlık durumları ile toplumun genel kültür seviyeleri,
- Afetler ve özellikle olası depremler konusunda ulusal bilgisizlik ve bu konularda eğitim eksikliği,
- Toplum olarak ulusal anlamda deprem öncesinde alınan önlemler olarak sıralanabilir.

Yukarıda sıralanan temel sorunlardan, olası depremlerin fiziksel büyüklüğü ve gerçekleşen depremlerin kentsel yerleşim alanlarına olan yakınlığı ve uzaklığı ile depremin gerçekleştiği yerdeki zeminin yapısı doğal nedenler olup; diğer nedenler insanoğlunun yaşamsal ve kültürel faaliyetlerinin sonucunda ortaya çıkmaktadır. Depremlerle ortaya çıkan yıkımlar sadece deprem gerçekleşen bölgeyi ya da bölgeleri değil, depremlerden sonraki süreçlerde maddi, manevi ve sosyal olarak bütün ülkeyi olumsuz olarak etkilemektedir (Ergünay 1999).

Olası Deprem Zararlarının Azaltılması

İnsanların, kurumların ve toplumla bütünleşik olarak yaşayan diğer canlıların normal zamanlarda sürdürdükleri hayat rutinleri, afetlerden sonra büyük ölçüde bozulmaktadır. Afetler yaşandıktan sonraki normalleşme süreci, afet müdahalelerinin afet henüz gerçekleşmeden önce yapılarak hazırlıklı olunmasını gerektirir. Genel hatlarıyla afet yönetimi, dört bölümden oluşmaktadır (Ergünay, 1993).

1. Afetin Zararlarını Azaltma aşaması,

2. Afet gerçekleşmeden Önceki Afete Hazırlık aşaması,
3. Afetten Sonra Arama, Kurtarma ve İlk Yardım aşaması,
4. Afetten Sonra İyileştirme ve Yeniden İnşa aşamalarıdır.

Depremle ilgili olarak afet yönetimi, depremlerle oluşacak hasarları öngörerek önceden belirleme, olası deprem senaryoları üzerinde durarak depremin bütün aşamalarını planlama sürecidir (Erdik, 1999). Zarar azaltma aşaması ve önceden hazırlık aşaması deprem öncesinde; kurtarma ve ilkyardım aşaması depremin hemen sonrasında; iyileştirme ve yeniden inşa aşaması ise deprem sonrasında yapılması gerekenlerdir. Bu aşamalar bütünlük olarak planlanmak zorunda olup iç içe girerek, birbirini takip etmek zorunluluğu olan ve bir önceki aşamanın başarısının bir sonraki aşamada yapılacak olan çalışmaların başarısını da etkileyecek olması nedeni ile bütünlük ve süreklilik gösteren faaliyetlerdir.

Deprem Öncesinde Yapılması Gereken Faaliyetler;

Depremler olmadan önce yapılacaklar sıralamasında ilk sırada zarar azaltma çalışmaları vardır. Zarar azaltma çalışmaları beklenen bir depremin olası bütün zararlarının önlenmesi veya azaltılabilmesi amacıyla alınabilecek bütün önlemleri ve yapılabilecek bütün çalışmaları kapsamaktadır (Ergünay, 1995).

Bu faaliyetler H. Lagorio'ya (1990) göre dört aşama halinde gerçekleştirilebilir:

1. Olası depremlerin olmasını engellemek,
2. Depremlerde yıkılma riski yüksek olan alanlardan kaçınarak yıkılma riski olmayan ya da az riskli yeni yerleşim alanlarında yerleşmek,
3. Depremlerin olabileceğini önceden tahmin ederek, olası kayıplara ve hasarlara karşı önlemler alarak hazırlıklı olmak,
4. Olası depremlerde zarara uğramamak için hazırlıklı olmak veya oluşabilecek zararların azaltılmasıdır.

Depremle ilgili yukarıda sıralanan durumlardan zarar azaltma aşamasının ilk iki maddesinin gerçekleştirilebilmesi birçok değişkene bağlı olduğu için çok da gerçekçi ve mümkün olamamaktadır. Bir diğer neden ise ekonomik olarak neredeyse gerçekleştirilmesinin imkânsız olması ve aslında en önemlisi, dünyadaki yoğun nüfusa sahip olan önemli şehirlerin büyük deprem riski taşıyan bölgelerde bulunmasından dolayı imkânsızdır (Lagorio, 1990). Bununla beraber birçok kişi tarafından bu durum, depreme maruz kalan insanları zorla bölgelere yerleştirilme gibi algılanıp, insan haklarına karşı yapılan ihlal olarak yorumlanabileceğinden ve siyasi olarak da kabul edilemeyeceğinden dolayı kabul edilmeyebilir. Tüm bu nedenlerden ötürü olası yıkıcı depremlerin ortaya çıkaracağı tüm zararların azaltılması amacıyla yapılacak çalışmalarda asıl uygulanabilir olan üçüncü ve dördüncü aşamaların olduğu görülmektedir. Depremler gerçekleşmeden önce büyük ve yıkıcı olacağının kabul edilmesi ile olası depremlere karşı ulusal anlamda topyekûn hazırlıklarının mutlaka yapılması önemli olmaktadır (Lagorio, 1990).

Bu aşamada yapılacak çalışmalar şu şekilde sıralanabilir (Ergünay, 1999);

- Afetlerin gerçekleşme anında uygulanan yasal prosedürlerin düzenli olarak gözden geçirilerek güncel tutulması,
- Yapılarla ilgili olan deprem yönetmelikleri ile alanların kullanımına yönelik yönetmeliklerin düzenli olarak gözden geçirilerek güncel tutulması,
- Afete karşı yüksek riske sahip olan bölgelerin büyük ve küçük ölçeklerde yeniden belirlenerek, geliştirilmesi ve afet tehlike haritalarının yeniden hazırlanması,

- Afetlerle ilgili olarak ihtiyaç duyulan bilimsel ve teknik araştırma-geliştirme faaliyetlerinin sürekli güncellenerek düzenli olarak planlanması ve afet anında yapılan bu bilimsel çalışmaların uygulanması,
- Ülke için olmazsa olmaz olan depremleri kayıt şebekeleri, afet erken uyarı ve kontrol sistemlerinin kurulup, geliştirilmesi ve afetler gerçekleştiğinde sorunsuz olarak uygulanabilmesi,
- Afetlerin zararlarının azaltılmasına yönelik konu ile ilgili herkesi içine alan geniş kapsamlı afet eğitim ve uygulama faaliyetlerinin yapılması,
- Afet zararlarının azaltılması kavramının, kalkınma ile ilgili olan her alana dâhil edilerek uygulanmasının sağlanması,
- Merkezi yönetimler tarafından afetlerin yönetim planlarının hazırlanması ve yeni gelişmelere uygun olarak sürekli güncellenmesi,
- Valiliklerce “Kurtarma ve Acil Yardım Planlarının” hazırlanması ve sürekli geliştirilmesi,
- Hazırlanan planlarda görev alan personellerin düzenli olarak eğitilerek sürekli tatbikatlarla bilgi ve becerilerinin güncel tutularak düzeylerinin geliştirilmesi,
- Afetler öncesinde riskli bölgelerde teçhizat merkezlerinin kurularak kritik malzemelerin stoklanıp olası afetlere hazır olarak bekletilmesi,
- Bölgelere özgü afetlere uygun olarak alarm ve erken uyarı sistemlerinin kurularak işler halde bekletilmesi, işletilmesi ve geliştirilmesi faaliyetlerinin yürütülmesi gerekmektedir (Ergünay, 1999). Yukarıda bahsedilen çalışmalar olası bir afetin oluş anında yapılan kısa süreli uygulamaları değil aksine afetin yıkıcılığını azaltacak ve insan canı, malı ve milli servetleri koruyacak uzun ve kısa süreli birçok uygulamaları da kapsamaktadır:
- Olası afetlere karşı toplum olarak hazırlıklı olmak adına geniş kapsamlı halk eğitimi faaliyetlerinin planlanarak uygulanması,
- Olası afetler karşısında kritik olan yapıların afetlere karşı onarım, bakım ve güçlendirme çalışmalarının işin uzmanlarca yapılması,
- Afetlere karşı alınan bütün önlemlerin olumlu sonuçlar verebilmesi için ulusal afet bilgi sistemlerinin kurulması ve geliştirilmesi gerekmektedir (Ergünay, 1999).

Deprem Anında Yapılması Gereken Faaliyetler

Yıkıcı depremler gerçekleştiikten sonra yapılacak çalışmalardan ilki arama-kurtarma ve ilkyardım aşamasıdır. Bu aşamada yapılacak bütün çalışmaların asıl amacı depremden etkilenen bütün canlıların kurtarılarak, depremin olası zararlarının hafifletilmesi ve depremden etkilenen bütün canlıların ihtiyaç duydukları acil yaşamsal ihtiyaçların tedarik edilmesidir. Bu aşamanın tahmini süresi yaşanan depremin büyüklüğüne ve yıkıcılığına göre değişiklik göstermektedir (Sey, 1999).

Bu aşamada yapılan faaliyetler arasında;

- İletişim ve ulaşım,
- Deprem sonrası ihtiyaçların belirlenmesi,
- Arama ve kurtarma çalışmaları,
- Depremde yaralananlara ilkyardım,
- Tedavi,

- Tahliye,
- Geçici barınma alanlarının oluşturulması,
- Depremzedeler için temel ihtiyaçların temine dılması,
- Deprem bölgesinin güvenliği, çevre sağlığı ve koruyucu hekimlik,
- Hasar tespit çalışmaları,
- Deprem sonrası tehlike oluşturabilecek yıkıntıların kaldırılması,
- Yaşanan depremden sonra olası yangın, patlama ve bulaşıcı hastalık gibi risklerin önlenmesi için yapılabilecek birçok faaliyet bulunmaktadır. Bahsedilen bu aşamada uygulanacak bütün faaliyetler için devlet ve sivil tüm kurumların ve ilgili kurumlarla ilgili olan bütün kaynakların en ivedi ve en etkili şekilde afetin yaşandığı bölgelerde ve afetzedeler için kullanılmasının amaçladığından koordinasyonun çok iyi olması gerekerek ve olağanüstü koşullarda uygulanmasının zorunluluğuna bağlı olarak da olağanüstü hazırlık, olağanüstü yetki ve büyük sorumluluklara ihtiyaç duymaktadır (Ergünay, 1995).

Deprem Sonrasında Yapılması Gereken Faaliyetler;

Depremler gerçekleşikten sonraki iyileştirme aşaması, geçici sosyal alt yapının kurulup normal yaşama geçinceye kadar ki süreçte depremzedelerin temel ihtiyaçlarına ait geçici çözümlerin yer aldığı ve afetler gerçekleşikten sonraki bir, iki haftadan başlayarak kalıcı konutların yapımı tamamlanincaya kadar geçen süredir (Sey, 1999). Afetlerle ilgili bu son aşamadaki amaç; afetzedelerin yaşamsal ihtiyaçlarının ve yaşamsal faaliyetlerinin yaşanan afetten önceki düzeyden daha ileri bir düzeye çıkarabilmektir. Afetler neticesinde yıkılan ya da hasar gören bütün yapı ve tesislerin tekrar inşası, afetzedeler için kalıcı konutların yapılması, yeni yerleşme planlarının hazırlanması, toplumsal olarak afet nedeniyle etkilenen ekonomik-sosyal ve psikolojik bütünlüğünün yeniden sağlandığı deprem afeti muhasebesi gibi birçok faaliyet bu aşamada yapılmaktadır (Ergünay, 1999).

Deprem Sonrası Toplumsal Dayanışma

Türkiye’de yaşanan ve Anadolu tarihinin neredeyse en büyük yıkımına yol açan Maraş depremi sonrası yaşanan ekonomik ve sosyal sorunlar, dünya genelinde yıkıcı deprem yaşayan diğer ülkelerde de görülerek, deprem sonrasında ki toplumsal dayanışma gerekliliği ortaya çıkarak bu alanda ki eksikliklerin teminine yönelik çalışmalar yapılmaktadır. Bu konu ile ilgili olarak en dikkat çeken araştırma ise afetzedelerin deprem sonrası birbirlerine karşı yaptıkları sosyal desteklerin arkasında yatan sosyal-psikolojik süreçleri açıklayabilmek için 2010 Şili depremi sonrası 1240 yetişkinle yapılan araştırmada sosyal kimliğin geliştirilmesi ile birlikte ortaya konulan kolektif eylemlerin afet durumlarının bireysel davranışlar üzerinde etkili olabileceği vurgulanmıştır (Drury, vd. 2016). Konu ile ilgili olarak yapılan bir başka çalışma olan Haiti’de (2010) afetin yaşandığı yerin kültürüne özgü sosyal sermaye anlayışının yaşanan yıkıcı deprem sonrası ortaya çıkardığı olumsuzluklar vurgulanmıştır. Bu olumsuzluklarda, depremi yaşayan insanların öncelikle temel ihtiyaç olmak üzere diğer kaynaklara erişim konusunda yaşanan sorunlarda sosyal sermayenin kullanılmasının depremden etkilenenler üzerinde eşitsizliğe yol açarak şiddeti körüklediği belirtilmiştir (Rahill, vd. 2014).

Büyük yıkımlara yol açan deprem kuşağında yer alan Türkiye için yıkıcı depremler sonrasında devlet, yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşları ile sivil halkın ortaya koyduğu toplumsal

dayanışma örneği olarak 1999 Marmara Depremi oldukça önemli bir yere sahiptir. AFAD'tan alınan bilgilere göre 1999 yılında Gölcük merkezli olan deprem neredeyse Marmara bölgesinin tamamını etkileyerek resmi kayıtlara göre 18.243 kişi hayatını kaybetmesine yol açmıştır. Bununla birlikte 48.901 kişi yaralanmış, 112.752 ev ve işyeri yıkılmış, 263.933 ev ve işyeri hasar görmüştür (Varol ve Kırıkkaya, 2017). Kasapoğlu ve Ecevit tarafından 1999 Marmara Depremi sonrası süreçte yapılan ve 500 depremzedenin katıldığı görüşmelerine bağlı kalarak depremi yaşayan kişilerin en çok sosyal dayanışma, bilgi, temel ihtiyaçlar, değişim arzusu ve psikolojik durum açısından olumsuz etkilendikleri sonucuna varılmıştır. Bunlara ek olarak, öğrencilerin eğitim konusu, deprem sonrası hayatta kalanların istihdamla ilgili beklentileri, deprem bölgesinde yaşanan sosyal güvenlik sorunları, bilgi ve kadercilik, gelecekteki depremlere hazırlıklı olma konularının ise sorumlu davranış üzerinde etkilere sahip olduğu ifade edilmiştir (Kasapoğlu ve Ecevit, 2003).

1999 Gölcük te meydana gelen ve büyük maddi ve manevi kayıplara yol açan Marmara Depreminde en çok eleştiriyi devletin yetkili kurumları ve depremin yaşandığı dönemdeki hükümet yetkilileri almıştır. Yaşanan bu yıkıcı depreme, devlet kurumlarının yeteri kadar hazırlanmadığı deprem anında ve sonrasında yapılan uygulamalardaki başarısızlıklar sonucunda açıkça görülmüştür. 6 Şubat Maraş Depreminde de buna benzer manzaraların yaşanması Marmara Depreminden yeteri kadar ders alınmadığını düşündürmektedir. Yıkıcı depremlerle sürekli boğuşan ve depremin Türkiye adına kaçınılmaz son olması yapılacak hazırlıkların bir an evvel bile ertelenmeyecek kadar önemli olduğunu göstermektedir. Türkiye'de depremlere karşı yapılacak hazırlıklar, sadece o dönemi yöneten hükümetçe değil önceki hükümetlerce de yapılmadığı ortaya çıkmıştır. Özellikle son yaşanan ve ülke tarihinin en yıkıcı depremleri olarak tarihe ve kayıtlara geçen depremler sonuçları itibari ile sarılması neredeyse imkânsız yaralar açarak birbirlerine benzemektedirler. Bu benzerliklerin yaşanan yıkıcı depremlere müdahalede devletin resmi kurumlarının hantal kaldığı görülürken, sivil toplum kuruluşlarının depremden sonra daha hızlı ve etkili müdahalelerde bulunarak işlevsellikleri ön plana çıkartılmıştır (Jalali 2002).

Son yaşanan Maraş Depreminde de deprem sonrasında Türk halkı maddi ve manevi olarak tüm varlıklarını ortaya koyarak adeta yardım seferberliğine girişerek ülke olarak ender görülen bir toplumsal dayanışma örneği sergilemiştir. Özellikle sosyal medya üzerinden yardım kampanyalarının daha hızlı ve etkili olarak yapıldığı hem yurt içi hem de yurt dışından insanların yardımları deprem bölgesine bir an evvel ulaştırmak için yarıştıkları görülmüştür. Kasapoğlu ve Ecevit'e göre deprem sonrasında bütün insanlar deprem ve sivil toplum hakkında daha çok bilgi sahibi olarak, depremlerle ilgili sivil toplum kuruluşlarından daha fazla haberdar olmaktadır. Yaşanan her büyük depremde gönüllü kuruluşlarının bazıları sergiledikleri performansla ön plana çıkarak daha çok dikkat çekmektedir (Kasapoğlu ve Ecevit, 2001). 1999 Marmara Depreminde AKUT, 6 Şubat Maraş Depreminde ise hızlı ve etkili çalışmalarla birçok sivil toplum kuruluşu dikkatleri üzerlerine çekmiştir. Yaşanılan yıkıcı depremlerden sonra sivil toplum kuruluşlarının devlet ve yerel yönetimlerle iş birliği ve dayanışma içerisinde bütünlük sergileyerek çalışmaları birlikte yürütmeleri deprem sonrası yaraların sarılması açısından daha etkili olacaktır. Bununla birlikte bu birliktelik ve dayanışmanın sürdürülebilir ve karşılıklı olması da dikkat edilecek bir başka önemli husustur.

6 Şubat 2023'de ülke tarihinin en yıkıcı depremi olarak tarihe geçerek 11 ili ve yaklaşık 13,5 milyon insanı etkileyen Maraş depreminde de deprem sonrasında yapılan arama kurtarma ve ilk yardım çalışmalarında kamu kurumları, sivil toplum kuruluşları ve gönüllülerin ortaya koyduğu toplumsal dayanışma örneklerinin ön plana çıktığı dikkatleri çekmiştir.

Araştırmacıların Rolü

Yapılan çalışmanın başından sonuna kadar bütün araştırmacılar eşit bir şekilde katkı sunmuştur.

Etik Onayı

Bu makalenin yazımında görev alan yazarlar çalışmalarında kullandıkları materyal ve yöntemler için etik kurul onayına gerek olmadığını beyan ederler.

Sonuç ve Öneriler

Doğal afetler ve insan kaynaklı afetlerin bilançosu her geçen gün katlanarak çok daha fazla can ve mal kaybına neden olmaktadır. Bu artışın ardındaki asıl nedenlerin afetlere özellikle depreme dayanıksız kentleşme, hızlı ve kontrolsüz nüfus artışı, yetersiz altyapılar, depreme karşı dayanıksız binalar, toplum olarak afetlere ve özellikle depremlere karşı bilinç durumunun yetersizliği gibi nedenler olduğu konu ile ilgili yapılan araştırmalarla ortaya konmaktadır. Bahsedilen durumlara karşı ortaya konan hazır olma durumu ile birlikte toplum ve toplumun oluşturduğu sistem afetler karşısında daha kırılabilir hale gelmektedir. Karşılaşılan doğal afetlerin önlenmesi ya da daha az hasarla atlatılması şüphesiz toplumun ve sistemlerin afetlere karşı dirençli olması ile mümkündür. Toplumun afetlere karşı dirençli olmasının ardında toplumu oluşturan bireysel, fiziksel, sosyolojik, ekonomik ve çevresel faktörler bulunmaktadır. Dolayısıyla ülkelerin afetler karşısında dirençli olabilmesinin neredeyse tek koşulu oldukça disiplinli bir yaklaşım ile birlikte toplumsal ve kurumsal işbirliğidir. Afetler karşısında ortaya çıkan olağanüstü durumlara baş edebilmek için yapılacak çalışmaların sistemli, düzenli ve belirli standartlarda olabilmesi için uluslararası yol haritaları ve bu yol haritalarını uygulayacak uzmanlara ve kurumlara ihtiyaç vardır. Ülkece yaşanan son Maraş depremindeki sistem eksikliği bu görüşü haklı çıkarmaktadır. Dolayısı ile ülkeler, öncelikle toplumsal anlamda afet bilincini en başta da deprem bilinci kültürünü oluşturmalarıdır. Bu bilinci oluşturma temel koşulu ise afet ve deprem bilimcisinin öncelikli olarak bütün eğitim kurumlarında ve her seviyede uygulanması aynı zamanda bütün devlet kurumlarında afetlere karşı düzenli olarak eğitimlerin yapılmasıdır. Afet bilincinin oluşturulmasına ve artırılmasına yönelik olarak yapılan bütün yatırımların özendirilmesi, konu ile ilgili ulusal ve uluslararası projelerin devletlerce teşvik edilmesi yaşanacak olası afetler karşısında can ve mal kayıplarını azaltarak sürdürülebilir ekonomik ve sosyal refahın sağlam temeller üzerinde olmasını sağlayacaktır.

Depremlerde karşılaşılan yıkıcı sonuçların büyüklükleri, sadece binaların depreme dayanıksız olarak yapılmasından değil, kentsel alanların afetlere karşı planlanması ve yapıların yapım aşamasındaki denetim mekanizmasının işleyiş ve yetersizliğinden, deprem öncesinde, anında ve depremden sonra yapılacak faaliyetlerin sistemli ve bilinçli bir şekilde yapılmamasından kaynaklanmaktadır. Kentlerde olası bir deprem anında ortaya çıkabilecek maddi ve manevi kayıpların azaltılabilmesi için kentsel planlamaların önceden yapılması ve deprem gerçekleşikten sonra sistemli bir şekilde uygulanması hayati derecede önem arz etmektedir. Son yaşanan Maraş depremi bu durumun ne kadar önemli olduğunu açıkça göstermiştir. Kentsel ve kırsal yerleşim yerlerinde depreme hazırlık çalışmaları kapsamında, mevcut yapılarda depreme karşı risklerin belirlenmesi, olası deprem senaryolarına göre hazırlıkların yapılması, konu ile ilgili ulusal ve uluslararası yürütülen çalışmaların sonucunda elde edilen bilimsel veriler ışığında depreme karşı stratejik planların geliştirilmesi ve bu planların uygulanabilirliğinin test edilmesi gereklidir. Depreme karşı dirençli kentler ve bilinçli toplumlar oluşturmak, yaşanılması kaçınılmaz olan depremlerde maddi ve manevi kayıpları azaltabilmek adına konu ile ilgili bütün yapılacaklar bir bütün olarak kabul edilmeli, konu ile ilgili tüm kurum, kuruluş ve sivil toplum örgütleri yapılacak çalışmaları ortak çalışmalarla yerine getirmelidir. Kentsel alanlarda olası deprem durumlarında oluşabilecek can ve mal kayıplarının azaltılması adına

toplumsal ve kurumsal olarak etkin şekilde bilgilendirme ve eğitim çalışmaları kesintisiz olarak uygulanmalıdır.

Kaynakça

- AFAD, (2014). Açıklamalı Afet yönetimi Terimleri Sözlüğü, T.C Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, Ankara, Erişim 01.03.2023, <https://www.afad.gov.tr/aciklamali-afet-yonetimi-terimleri-sozlugu>
- Aktaş, G. (2013). Feminist söylemler bağlamında kadın kimliği: Erkek egemen bir toplumda kadın olmak, *Hacettepe Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt/30 Sayı/1 Haziran 30
- Amerikan Psikoloji Dergisi, (2022), 10.08.2022, <https://psycnet.apa.org/record/2000-16045-004>
- Başbüyük, A. (2004). Yetişkinlerde Deprem Bilgisi ve Etkili Faktörlerin İncelenmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, (161), 205-218.
- Can, İ. (2020). Giriş niyetine: Afet sosyolojisine alan açma çabası. İ. Can (Ed.). Afet Sosyolojisi (1. Baskı) içinde (s. 15-36), İstanbul: Çizgi Kitabevi
- Cogito. (1999). Açıkoturum: Toplum, sivil toplum örgütlerini, hoşuna giden bir filmi seyrederek gibi seyretti. *Cogito Dergisi Deprem Özel Sayısı*,
- Çelebi Boz, F. Şengün H. (2017). Afet ve kalkınma ilişkisinde kadın. *International Journal of SocialScience*, 59 (1), 359-374.
- Değirmenci, B.(2021).Toplumsal cinsiyet eşitliği ve sürdürülebilir kalkınma bağlamında afet mevzuatının değerlendirilmesi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Demir, R.(2010).Afet Psikolojisi Ve Sosyolojisi Acil Durum Ve Afet Yönetimi, Erişim 05.03.2023,http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/acildurumveafetyonetimi_ue/afetpsikolojisesosyolojisi.pdf
- Demirci, A. ve Karakuyu, M. (2008). 16 Kasım 2010, http://www.fatih.edu.tr/~mkarakuyu/pdf/GIS_afetdogucografya.pdf.
- Drury, J., Brown, R., González, R. ve Miranda, D. (2016). Emergent social identity and observing social support predict social support provided by survivors in a disaster: Solidarity in the 2010 Chile earthquake. *European Journal of Social Psychology*, 46(2), 209-223.
- Efe, R. ve Demirci, A. (2001). Gölcük 199 Depreminde Zemin Ve Yerşekili Özelliklerinin Şiddet ile Hasar Dağılımına Etkisi. *Türk Coğrafya Dergisi*, (36), 1-15.
- Ergünay, O. (1993), "Comprehensive Disaster Management", Afete Karşı Hazırlık ve Yönetim Kursu,
- Ergünay, O. (1995), "Afet Yönetiminde Verimli Kaynak Kullanımı İçin Gerekli Kuramsal ve Yasal Çerçeve", *Türkiye Mühendislik Haberleri*, 1995, Eylül, 379:10.
- Ergünay, O. (1999), "Afet Yönetimi Nasıl Olmalı" İTÜ Vakıf Dergisi, 1999 Aralık
- Erkoç, T. (2001). Afet Yönetimi. *Afet ve Afet İşleri Genel Müdürlüğü Eğitim Haber Bilim Dergisi*, 1 (2), 21-23.
- Güner, H. (2006). Kentsel Politikalar Açısından Afet Öncesi Önlemler Yalova Alan Çalışması. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi.
- Jalali, R. (2002). Civil society and the state: Turkey after the earthquake. *Disasters*, 26(2), 120-139.
- Karaca, S. S. (2007). Doğal Afetlerin Toplumsal Tarihin Oluşumundaki Etkisi ve Tarih Öğretimindeki Yeri. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi.

- Kasapoğlu, A. Ecevit M. (2001). Depremin sosyolojik araştırması(1. Baskı).Ankara: Sosyoloji Derneği Yayınları.
- Kibici, Yaşar ve Yıldız, Ahmet (2005). Deprem: Fay Mekanizması, Deprem Oluşumu, Yapılaşma, Depremden Korunma Yöntemleri, İlk Yardım Ve Kurtarma, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, Afyonkarahisar.
- Köşgeroğlu, N. (2010). Toplumsal cinsiyet ekseninde kadın kalın duvar ince zar(1. Baskı) Ankara: Alter Yayıncılık.
- Küçükcan, T. Köse A.(2000). Afet ve din(1.Baskı). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi.
- Lagorio, H. J., (1990), Earthquake, John Wiley&Sons, Inc., 1990, 239-240.
- Levy, M. ve Salvori M. (2000). Deprem Kuşağı: Deprem Nedir? Ne Değildir? (T. Gürer, Çev.). İstanbul: Doğan Kitapçılık A.Ş.
- Nabil, Kamel ve Anastasia Loukaitou-Sideris (2004). “Residential Assistance and Recovery Following the Northridge Earthquake” Urban Studies, Vol:41, No:3, p.533-562.
- Orta Doğu Teknik Üniversitesi. (2011). Tabanlı – Van (23 Ekim 2011) ve Edremit – Van (9 Kasım 2011) depremleri. Ankara: Afet Yönetimi Uygulama ve Araştırma Merkezi. 07 Ocak 2013, http://www.metu.edu.tr/sites/default/files/ODTUAYMVAN_rev3.pdf.
- Rahill, G.J., Ganapati, N.E., Clérismé, J.C., ve Mukherji, A. (2014). Shelter recovery in urban Haiti after the earthquake: The dual role of social capital. *Disasters*, 38(1), 73-93.
- Saylan, T. (1999). Cumhuriyetin bireyi olmak. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.
- Seçme Bildiriler, Bayındırlık İskan Bakanlığı Teknik Araştırma ve Uygulama Genel Müdürlüğü,, 1993, Ankara, 64:23.
- Sey,Y., (1999), “Deprem Bölgelerinde Yerleşme ve Konut”, Mesa Yayınları, 1999, Ankara
- Slattery, M. (2010). Sosyolojide temel fikirler (3. Baskı).İstanbul: Sentez Yayıncılık.
- Soy, H. (2017).Toplumsal cinsiyet: Kadının sosyal ve hukuki konumu. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Konya Selçuk Üniversitesi.
- Taban, Ahmet (1979). Deprem ve Sorunları, TMMOB Jeoloji Odası Yayınları, Ankara.
- Tuna, A. K., Parin, S. ve Tanhan, F. (2012). Van Depremi Sosyo-Ekonomik ve Psikolojik Durum Tespiti Raporu. (Rapor No: Çocuk Araştırma Merkezi/15Nisan2012). 06 Ocak2013,http://www.daka.org.tr/panel/files/files/yayinlar/Van_Depremi_SEPD_Tesbiti_Raporu.pdf.
- Turan, İ. ve Kartal, A. (2011). İlköğretimde Doğal Afetler Öğretiminin Öğretmen Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi. 20. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı 8- 10 Eylül 2011. Bildiri Özeti. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi.
- Varol, N. ve Kırıkkaya, E.B. (2017). Afetler karşısında toplum dirençliliği. *Dirençlilik Dergisi*
- Yalçın, G. (2020), Doğal afetlerin etkilerine ve afet risk yönetimine toplumsal cinsiyet perspektifinden bakış: Türk ve Japon kadınlarının duruş noktasından doğal Afetler. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Hacettepe Üniversitesi.
- Yalçın, G. (2020), Doğal afetlerin etkilerine ve afet risk yönetimine toplumsal cinsiyet perspektifinden bakış: Türk ve Japon kadınlarının duruş noktasından doğal Afetler. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Hacettepe Üniversitesi.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2006). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin.